

Borges Uctívání knih

V osmém zpěvu *Odyseje* se praví, že bohové sesílají protivensství, aby budoucí pokolení měla o čem zpívat; Mallarméův výrok „Vše na světě existuje jenom proto, aby vyústilo v knihu“ jako by se zpožděním třiceti století opisoval tutéž myšlenku estetického ospravedlnování pohrom. Tyto dvě teleologie však nejsou zcela stejné. Řekova odpovídá věku mluveného slova, kdežto Francouzova věku psaného slova. V jedné se mluví o písničkách, ve druhé o knihách. Kniha, jakákoli kniha, je pro nás posvátným předmětem; již Cervantes, který patrně nevěnoval pozornost všemu, co se kolem povídalo, čítával dokonce i „pohozené útržky papíru“. V jedné komedii Bernarda Shawa ohrožuje požár Alexandrijskou knihovnu; kdosi vykřikne, že shoří paměť lidstva, a Caesar mu odpovídá: „Paměť plná hanebností. Ať shoří!“ Historický Caesar by podle mého názoru tento autorem mu připisovaný výrok schválil, nebo odmítl, ale na rozdíl od nás by prohlášení tohoto druhu nepovažoval za svatokrádežný zert. Důvod je nasnadě: pro starověkého člověka neznamenalo psané slovo nic víc než pouhou náhražku slova mluveného.

Svatý Augustin byl žákem svatého Ambrože, milánského biskupa, někdy kolem roku 384; když o třiáct let později sepisoval v Numidii svá *Vyznání*, jeho mysl byla stále ještě zneklidněna oním neobvyklým výjevem: sedící muž v místnosti čte knihu a z jeho úst není slyšet jediné slovo.*

Onen čtenář přecházel přímo od písemného znaku k rozumění, aniž vnímal jeho zvukovou podobu; toto zvláštní umění, umění číst potichu, které má u něho svůj počátek, bude mít obdivuhodné následky. Po mnoha letech vyústí v ideu knihy jako čehosi samoučelného, nikoli nástroje k dosažení určitého cíle. (Toto mystické pojetí, převzaté i světskou literaturou, umožní vznik i takových výjimečných jevů, jaké představují Flaubert a Mallarmé, Henry James a James Joyce). Idea Boha, který hovoří s člověkem, aby mu něco přikázal nebo zakázal, je překryta ideou Absolutní knihy, ideou Písma svatého. Muslimové nepovažují Korán (nazývaný též Kniha, *Al-Kitáb*) za pouhý Boží výtvar, jako je lidská duše nebo vesmír; je pro ně jedním z atributů Boha, stejně jako Jeho věčnost nebo Jeho hněv. Ve třinácté sůře se můžeme dočíst, že původní text, *původní kniha*, je uložen na nebesích. Muhammad al-Ghazzáli, Algazel scholastiků, prohlásil: „Korán je psán jako kniha, pronášen jazykem a uchovávan srdcem; přetrvává však v nitru Boha, aniž byl porušen pročitáním psaných stránek nebo lidskou myslí.“ George Sale poznamenává, že tento nestvořený Korán není nic jiného než platónská idea či archetyp; je pravděpodobné, že Algazel se kvůli ospravedlnění pojmu Původní knihy uchýlil k archetypům, které islám převzal z Encyklopedie Čistých bratří a od Avicenny.

Ovšem Židé byli ještě výstřednější než muslimové. V první kapitole jejich Bible najdeme proslulý verš: „I řekl Bůh: ‚Buď světlo!‘ A bylo světlo“; kabalisté dovodili, že síla Hospodinova příkazu pocházela z písmen slov. Spis *Sefer jecira* (Kniha stvoření), který vznikl v Sýrii nebo Palestině někdy v 6. století, tvrdí,

že Jahve Cva'ot, Bůh vojsk, Bůh Izraele, Bůh Všemohoucí, stvořil svět pomocí základních čísel od jedné do deseti a dvaadvaceti písmen abecedy. Čísla jako nástroje nebo prvky Stvoření představují podle Pýthagory a Iamblicha cosi samozřejmého; a co se týče písmen, je to jen jasný důkaz uctívání písma. Ve druhém odstavci druhé kapitoly se říká: „Dvaadvacet základních písmen: Bůh je načrtl, vytesal, spojil, zvážil, rozmístil a vytvořil z nich vše, co je, a vše, co bude.“ Poté se odhaluje, jaké písmeno vládne vzduchu, jaké vodě, ohni, moudrosti, smířlivosti, milosrdenství, spánku, hněvu, a jak (například) písmeno *kaf*, které vládne životu, posloužilo ke stvoření slunce na nebesích, čtvrtého dne v týdnu a levého ucha na hlavě.

Křesťané však šli ještě dál. Myšlenka, že božská prozřetelnost napsala knihu, je dovedla až k představě, že napsala knihy dvě a že tou druhou je vesmír. Francis Bacon na počátku 17. století ve svém *Advancement of Learning* prohlásil, že Bůh, který nás patrně chtěl uchránit omylu, nám nabídl dvě knihy: tou první jsou texty Písma zjevující Jeho vůli; druhou je soubor tvorů, na nichž se vyjevuje Jeho moc; druhá je klíčem k první. Baconovi nešlo jen o pouhou metaforu; soudil, že svět může být převeden na základní prvky či přirozenosti (teploty, hustoty, tíhy, barvy), jejichž vymezený počet vytváří *abecedarium naturae* či posloupnost písmen, z nichž se skládá univerzální text.* Někdy kolem roku 1642 k tomu sir Thomas Browne souhlasně dodal: „Existují dvě knihy, z nichž se obvykle učím bohosloví: Písmo svaté a onen univerzální a veřejný rukopis, dostupný všem očím. Kdo Ho nespatriřil v prvním, objevil Ho ve druhém“ (*Religio Medici* I, 16). Ve stejném odstavci čteme: „Všechny věci jsou umělé, neboť Příroda je Uměním Boha.“ Uplynula dvě století a Skot Carlyle na různých místech svého díla, zvláště však v eseji o Cagliostrovi, Baconovy dohady domyslel ještě hlouběji; obecné dějiny prohlásil za Písmo svaté, které v nejistotách luštíme a píšeme a do kterého jsme my sami zapisováni. Léon Bloy o něco později napsal: „Není na světě lidské bytosti, která by uměla říct, kým je. Nikdo neví, co na tomto světě pohledává, čemu odpovídají jeho činy, pocity, myšlenky, ani jaké je jeho skutečné jméno, jeho nepomíjející Jméno v seznamu Světla... Historie je nezměrným liturgickým textem, v němž písmenka a čárky nemají menší význam než celé verše či kapitoly, ale přitom důležitost jedněch i druhých je nepostižitelná a hluboce skrytá“ (*L'âme de Napoléon*, 1912). Podle Mallarméa existuje svět jenom proto, aby vyústil v knihu; podle Bloye jsme my sami verše, slova či písmena magické knihy a tato trvajících kniha je to jediné, co na světě je: lépe řečeno, ona sama je světem.

BÁSEŇ O DARECH

Ať nikdo nehledá výtku či žal
v mé zprávě o úžasné ironii,
s níž mi Bůh mistrně v jediné chvíli
zároveň knihy a tmu daroval.

Vládou nad celým tímto městem knih
pověřil zhaslé oči, jež smí pouze
číst si v knihovnách snů a hledat v nich
bláhové odstavce, jež jejich touze

předají úsvity. Nadarmo každý
den znovu hýří nesčetnými spisy,
nedostupnými jako rukopisy,
jež v Alexandrii shořely navždy.

U studny v sadu, žízňiv, hladový
umírá král (vypráví řecká báje);
já unaven bezcílně zkoumám kraje
velké, hluboké, slepé knihovny.

Encyklopedie, atlasy, slavné
dynastie, Východ i Západ, světy,
symboly, staletí, pradávne mýty
mi nabízejí stěny, ale marně.

V příšeří prázdném kráčíím pozvolna,
váhavou holí terén ohledávám,
já, který si představoval odedávna,
že ráj musí být jako knihovna.

Cosí, co nelze nazvat náhoda,
jistě tyto záležitosti řídí;
v jiných mlhavých časech někdo jiný
též knihy a tmu dostal jako dar.

Když tápu v chodbách, po pomalých zdech
tu s neurčitou hrůzou cítívám,
že já jsem ten mrtvý, jenž chodíval
stejnými kroky po týchž pustých dnech.

Který z nás dvou teď píše tyto verše
o já v plurálu a jediné tmě?
Cožpak něco záleží na jméně,
když jedna nedílná je kletba naše?

Groussac či Borges, hledím, jak se mění
svět, jež mám rád, až zcela vyhasne
a zmizí v šedém prachu nejasném,
jenž připomíná sen a zapomnění.

ON HIS BLINDNESS

Na sklonku let mě svírá, kam se děju,
sveřepá mlha, světlý prstenec,
jenž věci mění na jedinou věc,
bez tvaru, barvy. Téměř na ideu.
Širá prvotní noc, lidnatý den
jsou jen to věrné světlo na mém břehu,
jež nikdy nezhasíná a je v střehu,
vždy když se rozednívá. Sním svůj sen:
zas vidět tváře! Mlčí z police
nečtený slovník. Jaká hořká muka
nad knihami, jež rozpoznává ruka!
Nespatřit ptáky, zlaté měsíce!
Vesmír teď patří ostatním, těm šťastným.
Mne moje šero odsoudilo k básním.